

BÙI TRỌNG NGOÃN

TIẾP CẬN
TÁC PHẨM THƠ CA
DƯỚI ÁNH SÁNG
NGÔN NGỮ HỌC
HIỆN ĐẠI

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

TIẾP CẬN TÁC PHẨM THƠ CA DƯỚI ÁNH SÁNG NGÔN NGỮ HỌC HIỆN ĐẠI

TS. BÙI TRỌNG NGOÃN

Tiến sĩ Lí luận ngôn ngữ

Giảng viên chính, Khoa Ngữ văn,

Trường Đại học Sư phạm,

Đại học Đà Nẵng

TIẾP CẬN TÁC PHẨM THƠ CA
DƯỚI ÁNH SÁNG NGÔN NGỮ HỌC HIỆN ĐẠI

BÙI TRỌNG NGOÃN

TIẾP CẬN TÁC PHẨM THƠ CA
DƯỚI ÁNH SÁNG
NGÔN NGỮ HỌC HIỆN ĐẠI

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

MỤC LỤC

Lời nói đầu.....	7
Dẫn nhập	11

Chương 1. CƠ SỞ LÝ LUẬN

1.1. Mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn học	17
1.2. Ngôn ngữ trong sáng tạo và tiếp nhận văn học.....	24
1.3. Tín hiệu thẩm mĩ trong ngôn ngữ văn học	27
1.4. Văn bản văn học, văn bản thơ ca	41
1.5. Tiểu kết chương 1	44

Chương 2. TIẾP CẬN TÍN HIỆU THẨM MĨ TRONG NGÔN NGỮ THƠ VÀ PHÂN TÍCH THƠ CA TỪ GÓC NHÌN TỪ VỰNG - NGỮ NGHĨA HỌC

2.1. Tiếp cận tín hiệu thẩm mĩ trong ngôn ngữ thơ.....	45
2.2. Các yếu tố từ vựng - ngữ nghĩa trong thơ.....	65
2.3. Tiểu kết chương 2	91

Chương 3. PHÂN TÍCH THƠ CA TỪ GÓC NHÌN NGỮ ÂM, NGỮ PHÁP VÀ NGỮ DỤNG HỌC

3.1. Đặc điểm ngữ âm của ngôn ngữ thơ ca	
- Phân tích biểu tượng ngữ âm trong tác phẩm thơ	93

3.2. Cú pháp thơ ca	107
3.3. Những vấn đề ngữ dụng trong thơ	140
3.4. Tiểu kết chương 3	152
Kết luận	155
 Tài liệu tham khảo	159
Phụ lục: Một số bài viết của tác giả	167

LỜI NÓI ĐẦU

Không tự bó buộc mình trong khuôn khổ đối lập ngôn ngữ với lời nói, theo đường hướng nghiên cứu đã định hình, ngôn ngữ học hiện đại càng ngày càng mở rộng biên độ đối tượng nghiên cứu. Cả hai khu vực “tâm” và “biên” của ngôn ngữ học đều được quan tâm. Ngay cả các bình diện nghĩa học, kết học tưởng đã phần nào “đóng băng” trong những mô hình khuôn vàng thước ngọc cũng là sự bùng nổ của những quan điểm học thuật mới mẻ giàu sức thuyết phục. Các đối tượng như phát ngôn, văn bản, diễn ngôn, nghĩa sự tình, nghĩa tình thái, nghĩa hàm ẩn, nghĩa liên văn bản, thi pháp học ngôn ngữ, kí hiệu thẩm mĩ, kí hiệu học văn hóa... đã xâm chiếm trí lực của các nhà ngữ học. Đồng thời, những kết quả gặt hái được từ ngôn ngữ học đã trở thành công cụ đắc dụng để soi chiếu vào ngôn ngữ văn chương, ngôn ngữ nghệ thuật, một kiểu diễn ngôn giàu tính đặc thù. Trong đó, ngôn ngữ thơ, ngôn ngữ của một kiểu tư duy hình tượng khác thường cũng được các nhà khoa học ngữ văn từng bước chiếm lĩnh, giải mã. Ở những góc độ khác nhau, các công trình *Ngôn ngữ thơ* của

Nguyễn Phan Cảnh và *Ngôn ngữ thơ Việt Nam* của Hữu Đạt đều là những lối mở, dẫn vào đường chữ vườn thơ.

Cùng một phương thức thể hiện ý tưởng bằng hình tượng, các loại hình nghệ thuật được phân biệt qua dạng thức tồn tại là phương tiện và chất liệu của chúng. Đối với văn bản nghệ thuật, hoặc hẹp hơn là đối với văn bản thơ, dạng thức tồn tại ấy là ngôn ngữ. Dù ngôn ngữ thơ có khi chỉ là “bóng chữ”, có khi được “lạ hóa” đến một mức độ nào đó thì văn bản thơ ca đó vẫn không nằm ngoài vùng tiếp nhận khả dĩ của một bộ phận người đọc tiềm năng. Bản thân các tín hiệu ngôn ngữ đã mang tính hai mặt, cái biểu đạt – cái được biểu đạt, và trong văn bản thơ ca hợp thể cái biểu đạt và cái được biểu đạt đó lại trở thành cái biểu đạt mới, tạo ra cái được biểu đạt mới, tức là đã trở thành một tín hiệu thẩm mỹ. Chính tín hiệu thứ cấp này làm nên tính hình ảnh, tính hình tượng của thơ ca. Điều đó chỉ ra rằng, con đường đi từ phương tiện ngôn ngữ, chất liệu ngôn ngữ đến nội dung hình tượng của văn bản thơ ca đã được xây dựng từ những luận thuyết có cơ sở. Tất nhiên, thế giới nghệ thuật của một văn bản thơ ca không chỉ được bao gói trong một khuôn khổ các đơn vị từ vựng, đơn vị cú pháp, các hành vi ngôn ngữ... mà còn là những thông tin tình thái, thông tin hàm ngôn, những lớp nghĩa liên hội, những lớp nghĩa liên văn bản khiến cho những tác phẩm thơ có độ dồn nén cao luôn luôn “mới” với mỗi thế hệ người đọc.

Đọc thơ trong tâm thế thưởng thức, có khi chỉ cần một khoảnh khắc trực cảm lóe sáng, một niềm đồng điệu;

nhưng khi đọc để sẻ chia, để khám phá và giải mã bức thông điệp ẩn tàng trong con chữ và tiếng vọng ngôn từ có lẽ không thể không chọn con đường đi từ phương tiện ngôn ngữ, vừa là hình hài vừa là hồn vía của tác phẩm thơ ca. Quan niệm như vậy nhưng chúng tôi không nhằm vào chủ đích miêu tả bản thể của ngôn ngữ thơ ca mà chỉ thông qua một số chỉ dấu của ngôn ngữ thơ ca để tìm cách tiếp cận loại văn bản nghệ thuật này dưới một số lý thuyết ngôn ngữ học hiện đại. Do đó, ngoài chương một dành cho cơ sở lý luận, hai chương còn lại mới là nơi trao gửi của người viết. Chương hai bao gồm hai phần là tiếp cận tín hiệu thẩm mỹ trong ngôn ngữ thơ và phân tích thơ ca từ góc nhìn từ vựng – ngữ nghĩa học. Chương ba kiến giải về khả năng phân tích thơ ca từ góc nhìn ngữ âm, ngữ pháp và ngữ dụng học. Chúng tôi cũng đưa vào tập sách một số bài viết về ngôn ngữ thơ ca như là những điển cứu.

Xuất phát điểm của tập sách là một công trình khoa học công nghệ cấp Bộ được nghiệm thu vào năm 2009, (mã số B2007-ĐN03-20) có chỉnh sửa bổ sung. Tác giả rất mong muốn nhận được những góp ý của quý vị độc giả để cuốn sách ngày càng hoàn thiện hơn. Mọi ý kiến đóng góp xin gửi về địa chỉ email: buitrongngoan@gmail.com

TS. BÙI TRỌNG NGOÃN

Giảng viên Khoa Ngữ văn

Trường Đại học Sư phạm - Đại học Đà Nẵng